

34. Давидович Е.А. Материалы по метрологии ... — С.126—130.
35. Миддендорф А. Очерки Ферганской долины. — СПб., 1882.

Получено 23.02.2007

М.Ш. Холов

Книга «Бабур-наме» як метрологічне джерело

У статті вперше досліджено книгу правителя Фергани, засновника держави Великих Моголів в Індії, полководця, поета, історика і вченого XV—XVI ст. Захїрїддіна Мухаммеда Бабура «Бабур-наме» з точки зору метрологічної науки. «Бабур-наме» є не тільки історичним і культурним, але й багатим метрологічним джерелом тієї епохи, з якого ми отримуємо відомості про метрологію Середньої Азії, Афганістану та Північної Індії XV—XVI ст.

І.К. Кудренко

Досвід і перспективи вирощування субтропічних культур в Україні

Характеризується робота із субтропічними культурами в Україні з перших повоєнних років і до нашого часу, головним чином діяльність у цій сфері Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України та його вчених.

Щоб належним чином оцінити сучасне і прогнозувати перспективи розвитку будь-якої науки, а тим більше біологічної, необхідно знати її минуле. Є два шляхи оцінки наукової істини, тобто відмінності тимчасового від вічного. Один — шлях філософської критики, пов'язаний з теорією пізнання, другий — шлях історичної критики, пов'язаної з історією науки. Не дивно, що саме у природничих науках оцінюють з найбільшою достовірністю результати завдяки історичним даним. Погляд у минуле дає змогу запобігти зайвим помилкам або збагнути нову ідею. Тому так важливо не забувати уроків історії в областях біології, особливо тієї її частини, яка стосується пріоритетних напрямків.

У наш час, коли йде мова про кліматичні зміни, а саме глобальне потепління, особливий інтерес викликають роботи з інтродукції теплолюбних рослин в Україні. Раніше в колишньому Радянському Союзі субтропічні культури займали крихітну територію в районах,

прилеглих до Батумі, Сухумі, Сочі. Субтропічні культури — лимони, апельсини, мандарини, інжир, гранат, хурма, чай та інші — були мало поширені в плодкових насадженнях навіть в південній зоні садівництва.

У повоєнні роки (1948) вийшла спеціальна постанова союзного уряду щодо розширення науково-дослідних і практичних робіт з розведення субтропічних культур в республіках Середньої Азії, Кавказу, Україні та Молдові. Радянський уряд сприяв проведенню робіт із субтропічними культурами. Це давало незалежність від Заходу у виробництві плодів цих рослин і продуктів з них і тому всіляко підтримувалось. Це було питанням політичним, випадком, коли протистояння двох світів — соціалістичного і капіталістичного — пішло на користь розвитку біологічної науки. Дослідам з вирощування плодкових рослин південного походження приділялось багато уваги і надавався статус пріоритетних напрямків в інтродукції рослин. Такі важ-

ліві культури, як цитрусові, раніше тільки імпортовані, почали вирощувати в спеціальних спорудах — лимонаріях і траншеях — в умовах тоді ще Ботанічного саду Академії наук УРСР в Києві.

У наступні роки реальні результати по розведенню субтропічних культур були одержані в республіках Середньої Азії. Культура в лимонаріях основана на принципах використання сприятливих для росту і розвитку рослин кліматичних умов відкритого ґрунту протягом вегетаційного періоду і захисту їх в зимовий час за рахунок випромінюваного ґрунтом тепла. Лимонарії будували із заглибленням (до 75 см). Покриття було розбірне. Висота по середині — 3,5—4,0 м, стін 1,5—1,8 м, довжина — 25—30 м, ширина — 6—8 м. Деревця формували в кушовій формі та пальметно-віялової на шпалері. Були виведені нові місцеві сорти лимона для закритого ґрунту і граната для відкритого.

В Україні перші досліди з траншейної культури лимона були розпочаті в Одеському ботанічному саду. Спочатку траншеї були зроблені надто вузькими для рослин лимона, без врахування потреби цих рослин у площах живлення. Цей досвід показав, що траншеї треба робити просторішими.

У 1950 році Рада Міністрів України на своєму засіданні розглянула питання про роботу із субтропічними культурами на Україні. У засіданні брали участь директор Ботанічного саду АН УРСР М.М. Гришко і вчений секретар Ботанічного саду І.М. Шайтан. Постановою Ради Міністрів УРСР № 2589 від 25 серпня 1950 р. Академію наук УРСР зобов'язали провести комплексне вивчення окремих областей України з метою виявлення мікрорайонів, придатних для культури чаю та інших субтропічних рослин.

Виконання цього урядового завдання Президія Академії наук України доручила Ботанічному саду АН УРСР, зобов'язавши розпочати дослідження з весни 1951 р. Роботи виконувались шляхом створення колекцій субтропічних культур

і їх вивчення безпосередньо на ділянках Ботанічного саду АН УРСР, а також проводилось експедиційне вивчення південно-західних районів України.

У Ботанічному саду АН УРСР для створення колекцій субтропічних культур було виділено площу відкритого ґрунту, побудовано 2 лимонарії і 4 траншеї для культури лимонів. Вивчення колекції лимонів проводилось в теплиці, лимонарії, траншеях і в кімнатних умовах. У теплиці кращими сортами виявили себе Мейер і Лісбон, в лимонарії — сорти Вілла-франка і Лісбон, в кімнатних умовах — Мейер і Вілла-франка.

Кращими підщепами для культурних сортів лимона в горшковій культурі виявились сіянці грейпфрута і лимона.

Траншеї (напівзакритий ґрунт) були побудовані довжиною 25 м, шириною 3 м, глибиною по південній стороні схилу 1,6 м, по північній — 2,2 м. У них були висаджені рослини цитрусових, з якими проводились дослідження. Вивчалися вплив додаткового освітлення в зимовий період (січень—березень) і фізіологічних та біохімічних процесів, які відбувались в рослинах (інтенсивність дихання, вуглеводний та білковий обмін, температурний режим, вологість повітря, ґрунту).

У лимонарії росли лимони, мандарини, апельсини, грейпфрути, авокадо, мушмула, інжир, лавр благородний. Урожай лимонів складав 80—100 плодів з дерева. У лимонарії створювались сприятливі умови для росту і розвитку та плодоношення цитрусових рослин (лимонів, апельсинів, мандаринів), а їх плоди по якості не поступалися плодам, вирощеним в умовах чорноморського узбережжя Кавказу.

У відкритому ґрунті вивчалися фундук, мигдаль, унабі, хурма віргинська, каштан їстівний, лавр благородний.

Мигдаль солодкий і гіркий. Вирощується мигдаль у країнах Передньої Азії, Середземномор'я, а також у країнах колишнього Радянського Союзу, північна межа зростання мигдалю — Крим, Кавказ і Середня Азія. Розводять мигдаль з-за його солодкого насіння, яке вміщує

50—65% невисихаючої жирної олії. Насіння використовується в свіжому вигляді у кондитерській промисловості, олія — в харчовій промисловості, медицині та парфумерії.

Насіння одержано із Середньої Азії, Криму (Нікітський ботанічний сад), Дагестану. Вирощені саджанці перенесли зниження температури до -20°C , плодоносили. Створювалась можливість проведення схрещування і акліматизації мигдалю в нових умовах Києва.

Унабі. Цінна листопадна рослина, що витримує морози до (-20) — (-25°C) . Свіжі плоди мають 20—25%, сушені — до 70% цукру. Плоди використовуються у свіжому вигляді та як сировина для харчової і кондитерської промисловості. Вихідний матеріал для акліматизації одержаний із Середньої Азії та Нікітського ботанічного саду (Крим). Вирощені рослини в окремі роки плодоносили і тому відкривалась можливість селекційної роботи.

Каштан справжній (істівний). Велике довговічне листопадне дерево. Плоди (горіхи) вміщують 8—10% білку, 6—7% жирної олії, 6—14% цукрів. Урожайність досягає 80—100 кг з дерева. Плоди вживаються свіжими, вареними, смаженими, а також в кондитерській промисловості. Вихідні форми одержані з різних географічних зон — Кавказу, Закарпаття, Чехословаччини. Вирощені рослини плодоносять, насіння схоже, вирощені саджанці нормально розвиваються.

Фундук, горішник — цінна субтропічна культура, яка в основному розповсюджена на півдні колишнього Радянського Союзу — Азербайджані, Грузії, на Чорноморському узбережжі, південному березі Криму. Рослини фундука за межами ареалу мають низьку зимостійкість чоловічих квіток (сережок), що призводить до періодичності в плодоношенні. Вихідні форми для створення колекції насіння фундука одержані із Сочинської дослідної станції і Східної Германії.

При досягненні саджанцями пори плодоношення цінними виявились сад-

жанці сорту Кудрявчик. У результаті схрещувань виведені цінні гібриди — 2-5-2 (Кудрявчик 8 x Німецький 19), 2-4-5 (Черкеський 2 x Кудрявчик 87), 2-3-9 (Кудрявчик 87 x Іспанський 37).

Вміст жиру в ядрі гібридів фундука складає 63—65%. На основі гібридного фонду фундука була створена міцна база селекційної роботи, а гібриди заступували передачі в державне і виробниче випробування.

Актинідія «ківі». Відноситься до ботанічного виду актинідії хинензис, яка росте в субтропічній зоні Китаю. Багато опадів і м'якість клімату сприяють великому росту, ліани досягають 10 м довжини, плоди масою 25—35 г.

Рослини актинідії китайської ростуть та плодоносять в ботанічних садах Сухумі та Батумі. Вперше селекційну роботу з китайською актинідією почали селекціонери Нової Зеландії. Ними були виведені нові сорти Аббот, Бруно, Хейвард з масою плодів 80—150 г під загальною назвою «ківі». Сорти ківі в наш час вирощуються в Італії, Франції, США.

У 1972 р. під час Кавказьської експедиції нами було заготовлене насіння актинідії китайської в Сухумському ботанічному саду для акліматизації в умовах Києва. Також були виписано насіння сортів ківі з Югославії. Вирощені саджанці укриваються на зиму торфом або землею, як виноград, але вони не плодоносять. Живці цих сортів треба перенести в більш південні райони.

Лавр благородний. Батьківщина — Середземномор'я (Греція, Мала Азія, Ліван, Сирія). Насіння лавра одержане з Нікітського ботанічного саду. В умовах Києва вирощувати лавр можна як паросткову культуру з укриттям на зиму листями шаром 10—15 см та землею шаром 10—15 см. Листки лавра, вирощеного в Києві, містять 1,2—1,8% ефірної олії і не поступаються по якості привезеним з півдня.

Максимальне накопичення ефірної олії в листках в жовтні. Тому зріз листків проводять в жовтні з 3-річних саджанців. При паростковій культурі мож-

на одержувати середній урожай листа. Так, при перерахунку на 1 га і посадці 1х1 м урожай складає біля 650 кг.

Чай. Батьківщина — Китай. У XVII—XIX ст. його почали вирощувати в Японії, Індії, Цейлоні, В'єтнамі, Індонезії, Бірмі, на островах Ява і Суматра. В останні десятиріччя вирощують в Ірані, Турції, Південній Америці та країнах Африки. Чай є одним з цінних харчових продуктів, має високі смакові та лікувальні властивості.

У 1638 р. вперше в Росію з Монголії був завезений чай, переданий до царського двору. Наприкінці XIX ст. та на початку XX ст. Російська імперія щорічно завозила біля 70—75 тис. т чаю з Китаю та Цейлона. Тому вчені не раз піднімали питання про досліди з вирощування чайного куща на Чорноморському узбережжі. Вперше у 1848 р. в Сухумському ботанічному саду почали вирощувати кущі чаю. Рослини добре прижились та почали давати урожай.

У 1895 році під керівництвом завідувачого кафедрою ботаніки Харківського університету професора А.Н. Краснова і І.Н. Клінгена була організована експедиція в Індію, Японію, на Цейлон та в Китай. Було привезено велику кількість посадкового матеріалу субтропічних плодових та декоративних культур, у тому числі 6 тис. саджанців чаю та кілька тонн його насіння. Завезені рослини були висаджені в Чаквинському господарстві поблизу Батумі. На 1917 рік площа з чаєм в Батумській області становила 1017 га.

У 1970—1980 рр. у субтропіках Західної Грузії було більше 65 тис. га чайних плантацій. В останні роки основними районами вирощування чаю були Грузія, Азербайджан, Краснодарський край.

У період 1945—1985 рр. великих успіхів досягнуто в галузі виведення нових цінних сортів чаю. Так, селекціонер проф. К.Б. Бахтадзе вивела високоврожайні сорти чаю Грузинський № 1, Грузинський № 2 та ін. Нові сорти чаю виведені шляхом гібридизації індійських та

китайських форм, вирощуваних у Грузії, із застосуванням багаторазового відбору кращих рослин.

Попит на чай збільшувався і постало питання про пошук та освоєння нових районів під культуру чаю на Україні, Молдові, республіках Середньої Азії. Згідно рішення Ради Міністрів УРСР від 25 серпня 1950 р. № 2589 науковці Ботанічного саду АН УРСР навесні 1951 р. приступили до роботи по виявленню сприятливих мікрорайонів, придатних для культури чаю та інших субтропічних рослин.

У результаті експедиційного обстеження виділили ділянки для посіву чаю в Чернівецькій, Тернопільській, Хмельницькій, Вінницькій, Житомирській та Київській областях. Було організовано 16 дослідно-географічних ділянок і 19 додаткових (кореспондентські точки). Основні дослідно-географічні ділянки були організовані у колгоспах, а кореспондентські точки в школах та інших установах. Розмір основних ділянок був 1000 кв. м, кореспондентських точок — 100—500 кв. м.

На кожній основній ділянці висівали по 50 кг насіння чаю (половина грузинського і половина іранського походження). На кореспондентській точці висівали 2—3 кг чаю. Крім того, висівали насіння мигдалю, хурми, гранату, понцирус трифоліата та ін. Вся організована дослідно-географічна сіть з випробування чаю та інших субтропічних рослин розміщувалась у 32 адміністративних районах 10 південно-західних областей України.

Вивчення перезимівлі саджанців на окремих ділянках протягом кількох років дозволило прийти до висновку, що тільки одна Закарпатська область є перспективною для акліматизації чайного куща та інших субтропічних рослин.

Досліди з акліматизації чайного куща в Закарпатській області були зосереджені в 10 господарствах. З метою підвищення зимостійкості рослин весною 1953 р. був закладений польовий дослід по вивченню добрив, які сприяють підвищенню стійкості рослин. Дослід був закладений в колгоспі с. Лавки, Му-

качівського району, Закарпатської області на чайній плантації, посів проведений у 1951 р. на площі 0,5 га.

Після зими 1953—1954 рр. найкращі результати одержані у варіанті внесення мінеральних добрив та висіву сидератів у міжряддях рослин чаю. Як сидерати висівали в середині липня люпин синій, а зелену масу заорювали в жовтні.

При вивченні біохімічного складу чайного листа із Закарпатської області встановлено, що його якість не поступається якості листів чаю з південних субтропічних районів Кавказу.

У результаті природного відбору після перезимівлі залишались найбільш стійкі рослини, з яких було відібрано кращі по ряду ознак, а саме 77 маточних рослин для одержання насіння на ділянках чаю біля м. Мукачево. Площа ділянки була 0,5 га з густим розміщенням рослин, які досягали висоти 1,5—2 м. Рослини плодоносили і давали урожай насіння. Ділянка чаю передана під нагляд Ужгородському ботанічному саду. Угорські вчені були дуже зацікавлені цією ділянкою, яку вони використовували як маточник для збору насіння. У 1955 році було зібрано перше насіння, відкривалась перспектива майбутньої селекційної роботи з рослинами чаю. На жаль, це не здійснилось.

Субтропічним культурам в нових районах не поталанило, на початку бурне захоплення поступово стало затухати. Однак субтропічні культури не втратили свого значення і в теперішній час. З урахуванням дослідів, проведених попередниками, можна продовжити вирощування цитрусових культур (лимона, апельсина, мандарина) в кімнатній культурі, теплицях, лимонаріях.

Не тільки в Закарпатській області науковцям і садівникам-ентузіастам на захисних ділянках можна продовжувати досліді з акліматизації субтропічних культур шляхом висіву насіння різного географічного походження: мигдалю, ююби, граната, хурми віргінської, фісташки, актинідії «ківі», інжиру, чаю та

інших. Так, роботи по впровадженню південних плодових рослин продовжувались і проводяться і зараз у Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України в м. Києві, тобто на півночі України. У періодичній літературі висвітлюється досвід наукових співробітників і садівників-аматорів по вирощуванню південних плодових культур різними способами [1].

Розвиток досліджень з інтродукції південних, нових і малопоширених плодових культур в Україні пов'язаний з ім'ям видатного вченого-інтродуктора і селекціонера І.М. Шайтана, який створив біля 100 нових селекційних форм персика, абрикоси, аличі, актинідії, лимонника китайського, винограду та низькорослої яблуні з плакучою кроною [2—4].

І.М. Шайтан працював в Ботанічному саду Академії наук України з 1946 до 1996 року. У вересні 1946 р. Іван Миронович вступив до аспірантури за спеціальністю «генетика і селекція» при ЦРБС АН УРСР, яку закінчив у 1949 р. і захистив кандидатську дисертацію на тему: „Биологические особенности плодовых культур при отдаленной гибридизации” (керівник — академік М.М. Гришко). Разом з Д.Ф. Лихварем він брав участь у підготовці генерального плану будівництва Ботанічного саду АН УРСР, вносив пропозиції щодо колекцій і ділянок плодового саду. І.М. Шайтан очолював групу плодових культур, яка входила до складу відділу біології рослин (1947 — 1950 рр.). Створенням експозиційних і колекційних ділянок плодових рослин в 1947 — 1950 рр. керував Д.Ф. Лихварь, а в 1950 — 1980 рр. — І.М. Шайтан. У 1951—1953 рр. І.М. Шайтан завідував відділом плодових культур, який був реорганізований і колекції плодових культур в різні роки підпорядковувались відділу субтропічних плодових рослин (завідуючий — канд. с.-г. наук Н.М. Вільчинський), відділу технічних рослин (завідуючий — канд. с.-г. наук І.О. Дрига, 1953—1958 рр.), відділу культурної флори (завідуючий — академік М.М. Гришко, 1958—

1960 рр.), відділу інтродукції і акліматизації культурних рослин (завідувач — Ф.Г. Передерій, 1961—1965 рр.). Академік М.М. Гришко започаткував селекційний напрямок в дослідженнях з інтродукції рослин і особливо підтримував роботи з інтродукції та акліматизації персика як одної з пріоритетних плодових культур. З 1965 року І.М. Шайтан очолював відділ інтродукції і акліматизації рослин, до складу якого входила група плодових культур. З 1970 до 1980 року Іван Миронович завідував відділом акліматизації плодових рослин, а з 1981 до 1996 року працював старшим науковим співробітником цього відділу. З 1981 року відділ очолює професор П.А. Мороз. Зараз у відділі працює 6 кандидатів наук і 2 доктори наук. Досягнення відділу відзначені чотирма преміями імені Л.П. Смиренка та двома преміями імені В.Я. Юр'єва Президії НАН України.

Науковці відділу проводять дослідження за такими напрямками: інтродукція плодових рослин з метою збагачення рослинних ресурсів України; збереження біорізноманіття плодових рослин *ex situ*; селекція південних рослин (абрикоса, айва, алича, персик), нових (актинідія, лимонник китайський, хеномелес, жимолость їстівна, шефердія, маслинка багатоквітка, хурма віргінська, унабі, ожина, каштан посівний, шовковиця чорна, глід) та місцевих малопоширених культур (кизил, калина, горобина); вивчення взаємодії і післядії плодових культур з метою визначення місця культури в садозміні та сівозміні розсадників.

У 1950—1960 рр. І.М. Шайтан інтродукував насіння персика з Китаю, Чехословаччини, Угорщини, Канади, Ірану та інших країн і використав його як вихідні форми для селекції. Зокрема, були вирощені сіянці з понад 30 зразків насіння, отриманого з Китаю [2]. М.І. Вавилов підкреслював, що найперспективнішим для інтродукції рослин є вихідний матеріал з центрів походження видів [5, 6].

Із сіянців першого покоління китайського походження відібрані сорти Дружба,

Рум'яний, Нектарин київський, а із сіянців другого покоління — сорт Дніпровський. Всі вони витримали конкурсне сортовипробування і були районовані в кількох областях УРСР, а Нектарин київський — в Молдавії і Придністров'ї. Сорт Дружба рекомендований для вирощування у Придністров'ї і Вінницькій області, Рум'яний — у Вінницькій і Миколаївській, сорт Дніпровський — у Вінницькій, Кіровоградській, Миколаївській і Київській областях [4, 7].

У подальшій селекційній роботі були використані форми М.Ф. Кашенка, європейські, американські сорти та сорти китайського походження. Від схрещування персика Серпневий 163 з дикорослим китайським персиком Маотха-ор одержано селекційну форму Поліський, яка часто використовувалась в повторних схрещуваннях, зокрема брала участь у створенні сорту Пам'ять Шевченка (гібрид 51 — Поліський х Золотий ювілей), Славутич (гібрид 51 х Дружба), Подарунок Києва (гібрид 51 х Дружба), Лісостеповий (Дніпровський х Пам'ять Шевченка), Оксамитовий (4-СР-9 Кашенка х Груди Венери), Щедрий (183 Кашенка х Дружба), Пам'ять Гришка (43 х Славутич), Любимець (Нікітський х Славутич). Автори цих сортів І.М. Шайтан, Л.М. Чуприна.

Таким чином, сорти персика північно-китайської групи є перспективним вихідним матеріалом для інтродукції в лісостепову зону України і створення нових сортів персика з підвищеною зимостійкістю.

Значних успіхів досягли науковці відділу в дослідженнях з інтродукції і селекції видів роду *Actinidia Lindl.* У 1950—1958 рр. І.М. Шайтан інтродукував 4 види актинідії — а. коломікту (*A. kolomikta Max.*), а. гостру (*A. arguta (Sieb. et Zucc.) Planch.*), а. пурпурову (*Actinidia purpurea Rehd.*) та а. китайську (*A. chinensis Planch.*). Сьогодні НБС ім. М.М. Гришка є визнаним науковим центром інтродукції та селекції актинідії в Україні.

У 1992 році у районований сортимент були затверджені 5 сортів: Київська гіб-

ридна, Київська крупноплідна, Пурпурова садова, Вереснева (Сентябрьская), Фігурна (селекціонери І.М. Шайтан, Р.Ф. Клеєва). У цьому ж році були передані в державне сортовипробування Рубінова, Оригінальна, Караваєвська урожайна (автори І.М. Шайтан, Р.Ф. Клеєва, О.Ф. Клименко), які були занесені до Реєстру сортів рослин України у 2001 році. Подальші відбори кращих форм із селекційного фонду здійснювала Н.В. Скрипченко, за її поданням до реєстру були занесені сорти Загадкава, Перлина саду, Надія, Рима [8].

У 1986—2000 рр. були вирощені сіянці сортів ківі (*Actinidia deliciosa* (Chev.) Liang et Ferguson) з насіння, яке одержали з Нової Зеландії, Японії, США та Болгарії. З-поміж цих сіянців відібрали форму, яка дає плоди і насіння в умовах НБС ім. М.М. Гришка, крім цього, з Далекого Сходу була інтродукована *A. poligama* (Sieb. et Zucc.) Max. Зараз колекція нараховує 5 видів, 12 сортів, 300 селекційних форм.

Для впровадження у північні райони України культури актинідії «ківі» Н.С. Гриненко виконала великий обсяг робіт з міжвидової гібридизації актинідії

за участю 6 видів та 3 сортів, вперше були одержані позитивні результати гібридизації наступних видів: а. гостра х а. китайська, а. пурпурова х а. коломікта, а. полігама х а. китайська, а. полігама х а. коломікта, а. полігама х а. гостра, а. полігама х а. пурпурова.

Крім актинідії з Далекого Сходу, був інтродукований лимонник китайський, плоди, листя, пагони, корені якого тонізують організм людини. Шляхом відбору серед сіянців, вирощених з насіння від вільного запилення, виведений сорт лимонника Садовий-1, який занесений до Реєстру сортів рослин України з 1998 р. (автори І.М. Шайтан, Р.Ф. Клеєва, О.Ф. Клименко) [8].

Завдяки зусиллям науковців відділу дикорослий вид лимонник китайський перетворений у садову культуру.

У наш час формуються нові колекції інтродукованих плодкових рослин (унабі, хурма, азиміна, шовковиця, каштан їстівний, лохина, журавлина, мушмула та інші). Подальшою селекційною роботою можна буде вивести нові сорти південних плодкових рослин, які будуть придатні для вирощування в різних регіонах України.

1. *Интродукция и селекция южных и новых плодовых растений* / И.М. Шайтан, П.А. Мороз, С.В. Клименко и др. — Киев: Наук.думка, 1983. — 216 с.
2. *Шайтан И.М.* Интродукция зарубежных форм персика // Бюл. Гл. ботан. сада. — 1965. — № 57. — С. 19—24.
3. *Шайтан И.М.* Аклиматизация растений в СРСР. — К.: АН УРСР, 1959. — 175 с.
4. *Шайтан И.М., Чуприна Л.М., Анпилогова В.А.* Биологические особенности и выращивание персика, абрикоса, алычи. — Киев: Наук. думка, 1989. — 256 с.
5. *Вавилов Н.И.* Ботанико-географические основы селекции // Теоретические основы селекции растений. — М.; Л.: Сельхозгиз, 1935. — Т.1. — С.17—73.
6. *Вавилов Н.И.* Селекция как наука // Генетика и сельское хозяйство. — М.: Знание, 1967. — С. 5—19.
7. *Дрига І.О.* Роботи з акліматизації персиків у Києві // Тр. Ботан. саду АН УРСР. — 1949. — Т. 1. — С. 78 — 107.
8. *Державний реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні у 2004 році.* — К.: Алефа, 2003. — 230 с.

Одержано 16.11.2006

И.К. Кудренко

Опыт и перспективы выращивания субтропических культур в Украине

Характеризуется работа с субтропическими культурами в Украине с первых послевоенных лет и до нашего времени, главным образом деятельность в этой сфере Национального ботанического сада им. М.М. Гришко НАН Украины и его ученых.